

14η Διδακτική Ενότητα Ηθική αρετή και μεσότητα

**Κείμενο αναφοράς: Αριστοτέλης, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, Β
6.4-8, 1106a26-b7**

α. Θέμα:

Η έννοια της μεσότητας και ο συσχετισμός της με την ηθική αρετή.

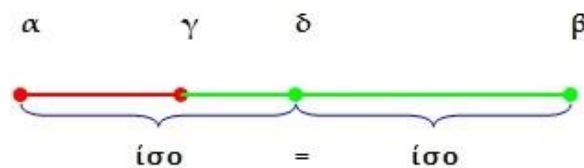
β. Δομικά στοιχεία:

1. Προσδιορισμός της έννοιας της μεσότητας (για να βρεθεί η φύση της αρετής).
2. Ο προσδιορισμός της έννοιας του μέσου με αντικειμενικά κριτήρια («κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα») και με υποκειμενικά κριτήρια («πρὸς ἡμᾶς»).
3. Δύο παραδείγματα για τον προσδιορισμό του αντικειμενικού μέσου (αριθμητική) και του υποκειμενικού μέσου (διατροφή αθλητή).
4. **Συμπέρασμα:** Η αποφυγή της υπερβολής ή της έλλειψης από τον ειδικό και η επιδίωξη του μέσου.

γ. Ερμηνευτικά σχόλια:

• Ἐν παντὶ δὴ συνεχεῖ καὶ διαιρετῷ ἔστι λαβεῖν τὸ μὲν πλεῖον τὸ δ' ἔλαττον τὸ δ' ἴσον, καὶ ταῦτα ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς ἡμᾶς:
Ο **Αριστοτέλης** ξεκινάει σ' αυτή την ενότητα να απαντάει στο ερώτημα **ποια είναι η φύση της αρετής**. Στόχος του είναι να αποδείξει ότι η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας (κάτι στο οποίο έμμεσα αναφέρθηκε στην 13η Ενότητα). Γι' αυτό, λοιπόν, πρέπει πρώτα να προσδιορίσει την έννοια της μεσότητας, για να καταλήξει έπειτα στον συσχετισμό της με την ηθική αρετή.

Αν, λοιπόν, πάρουμε ένα μέγεθος **αβ** που μπορεί να διαιρείται επ' άπειρον, μπορούμε, όπως διδάσκει ο **Αριστοτέλης**, να χωρίσουμε ένα κομμάτι **γβ**, ένα κομμάτι **αγ** και ένα κομμάτι **αδ**. Το **γβ** είναι κομμάτι μεγαλύτερο από το **αγ** («τὸ μὲν πλεῖον»), το **αγ** είναι μικρότερο από το **γβ** («τὸ δ' ἔλαττον») και το **αδ** είναι ένα κομμάτι ίσο με το **δβ** («τὸ δ' ἴσον»). **Μέσον**, λοιπόν, δεν είναι ούτε το μεγαλύτερο ούτε το μικρότερο κομμάτι, αλλά το **σημείο που χωρίζει δύο ίσα μέρη**. Σχηματικά το **μέσον** μπορεί να αποδοθεί ως εξής:

Ο **Αριστοτέλης** παρατηρεί ότι **κάθε πράγμα** που είναι **ενιαίο** και υπόκειται σε **διαίρεση** μπορεί να διαιρεθεί:

1. α. σε άνισα μέρη («πλεῖον», «ἔλαττον»).
- β. σε ίσα μέρη («ἴσον»).
2. α. αντικειμενικά.
- β. υποκειμενικά.

Ο **Αριστοτέλης** διαχωρίζει την **αντικειμενική** από την **υποκειμενική** αντίληψη των ποσοτικών εννοιών. Αναγνωρίζει ότι το περιεχόμενο των ποσοτικών εννοιών διαφοροποιείται ανάλογα με το πεδίο αναφοράς. Όταν το πεδίο αναφοράς

είναι ένα πράγμα, οι τρεις έννοιες παίρνουν διαφορετικό περιεχόμενο σε σχέση με το αν το πεδίο αναφοράς είναι ο άνθρωπος.

- Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος... καὶ πάλης: Το μέσον, σύμφωνα με τον **Αριστοτέλη**, μπορεί να προσδιοριστεί με βάση δύο κριτήρια: τα **αντικειμενικά** και τα **υποκειμενικά**.

1. Λέγω δὲ τοῦ μὲν πράγματος μέσον τὸ ἴσον ἀπέχον ἀφ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων, ὅπερ ἐστὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πᾶσιν → **Μέσον** με βάση τα **αντικειμενικά** κριτήρια («κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα»):

Η έννοια του μέσου στα πράγματα ορίζεται **αντικειμενικά**, πρόκειται δηλαδή για ένα **αριθμητικό μέσο** με δύο βασικά γνωρίσματα: πρώτο ότι το μέσο αυτό είναι **ένα** και, αφού καθοριστεί, **αμετάβλητο** και δεύτερο ότι το μέσον αφού οριστεί, είναι το **ίδιο** = ισχύει για όλα τα πράγματα το ίδιο. Είναι αυτό που **ισαπέχει από τα δύο άκρα του πράγματος**. Δεν επιδέχεται άρνηση ή αντίρρηση, γιατί ορίζεται αντικειμενικά με βάση **αριθμητικά δεδομένα**.

2. πρὸς ἡμᾶς δὲ ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει· τοῦτο δ' οὐχ ἓν, οὐδὲ ταὐτὸν πᾶσιν → **Μέσον** με βάση τα **υποκειμενικά** κριτήρια («πρὸς ἡμᾶς»):

Η έννοια του μέσου στον άνθρωπο δεν ορίζεται με αντικειμενικά αριθμητικά δεδομένα. Η **υποκειμενικότητα** των κριτηρίων παραπέμπει στις **ανθρώπινες ανάγκες** και στον διαφορετικό τρόπο που ικανοποιούνται από κάθε άνθρωπο. Υπάρχει ωστόσο ένας **γνώμονας** που προσανατολίζει κάθε φορά το μέσο· αυτό είναι «**το πρέπον**» (δέον) που συνδέεται από τη μια με ένα **αίτημα ισορροπίας** του ανθρώπου και από την άλλη με τη **φρόνηση**. Επειδή το δέον, αυτό που χρειάζεται κάθε άνθρωπος για να περιέλθει σε κατάσταση ισορροπίας, διαφοροποιείται από περίπτωση σε περίπτωση, ο **Αριστοτέλης** εύλογα αναγνώρισε στη **μεσότητα** που αφορά τον άνθρωπο **α. ότι δεν είναι μία και μοναδική** και **β. ούτε ίδια για όλους τους ανθρώπους**. Αυτό το μέσο είναι σχετικό και ο προσδιορισμός του εξαρτάται από τον ίδιο τον άνθρωπο, ο οποίος με τη **χρήση της λογικής** μπορεί να συνεκτιμά διάφορους αστάθμητους και μεταβλητούς παράγοντες, όπως τις ιδιαίτερες ανάγκες του, τις περιστάσεις, την εποχή, τον τόπο, τα κοινωνικά πρότυπα κ.λπ.

Σ' αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι οι όροι «**αντικειμενικός**» και «**υποκειμενικός**» δεν υπήρχαν την εποχή του **Αριστοτέλη** και ήταν **δικές του επινοήσεις**. Είναι αλήθεια ότι πολύ συχνά οι επιστήμονες κατά τη διάρκεια της επιστημονικής έρευνας βρίσκονται αντιμέτωποι με την ανάγκη να εκφράσουν με τις κατάλληλες λέξεις τις νέες ιδέες ή επιστημονικές τους συλλήψεις. Αυτό αποτελεί μια δύσκολη διαδικασία και οι επιλογές τους είναι δύο: ή να επινοήσουν καινούριες λέξεις ή να χρησιμοποιήσουν ήδη υπάρχουσες με διαφορετικό νοηματικό περιεχόμενο. Έτσι, βλέπουμε ότι και ο **Αριστοτέλης**, για να πλησιάσει στον προσδιορισμό των εννοιών αυτών, χρησιμοποίησε τον όρο «κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα» για την έννοια της **αντικειμενικότητας** και τον όρο «πρὸς ἡμᾶς» για τον όρο της **υποκειμενικότητας**.

- πρὸς ἡμᾶς δὲ ὃ μήτε πλεονάζει μήτε ἐλλείπει: Ο **Αριστοτέλης**, στην προσπάθειά του να προσδιορίσει την έννοια της «**μεσότητας**», αναφέρεται και στις έννοιες της «**ὑπερβολῆς**» και της «**ἐλλείψεως**». Ήδη στην 13η Ενότητα εμμέσως πλην σαφώς διατύπωσε την άποψη ότι **κάθε αρετή είναι «μεσότης»**

που βρίσκεται ανάμεσα στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη. Μέσα από τα αντιθετικά ζεύγη που παρέθεσε, έγινε κατανοητό ότι η μεσότητα αποτελεί τη σωστή, την ενδεδειγμένη συμπεριφορά, η οποία επαινείται, γιατί οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ η υπερβολή και η έλλειψη αποτελούν τη λανθασμένη, τη μη ενδεδειγμένη συμπεριφορά, η οποία επικρίνεται, γιατί μας απομακρύνει από τις ηθικές αρετές. Ο συσχετισμός των αρετών που αναφέρθηκαν εκεί με τις έννοιες της υπερβολής και της έλλειψης σχηματικά μπορεί να αποδοθεί με τον ακόλουθο πίνακα:

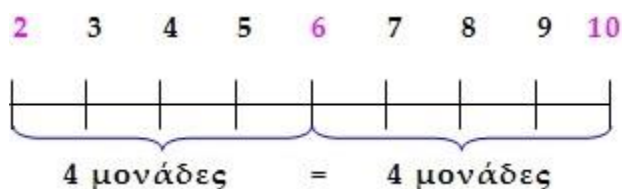
Έλλειψις	Μέσον	Υπερβολή
δειλία	ἀνδρεία	θρασύτης
ἀναισθησία	σωφροσύνη	ἀκολασία
ἀοργησία	πραότης	ὀργιλότης

Ο **Αριστοτέλης**, βέβαια, στην 13η Ενότητα δεν αναφέρει καν το άκρο της έλλειψης σχετικά με τις αρετές αυτές, επειδή συναντάται πολύ πιο σπάνια από το άκρο της υπερβολής.

Να επισημάνουμε, επίσης, ότι σε άλλα σημεία των *Ηθικών Νικομαχείων* αναφέρει και πολλά άλλα παραδείγματα αρετών, για να κάνει πλήρως κατανοητές τις παραπάνω έννοιες.

• Οἷον εἰ τὰ δέκα πολλὰ τὰ δὲ δύο ὀλίγα, τὰ ἕξ μέσα λαμβάνουσι κατὰ τὸ πρᾶγμα· ἴσῳ γάρ ὑπερέχει τε καὶ ὑπερέχεται· τοῦτο δὲ μέσον ἐστὶ κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν. Τὸ δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐχ οὕτω ληπτέον· οὐ γὰρ εἰ τῷ δέκα μναῖ φαγεῖν πολὺ δύο δὲ ὀλίγον, ὁ ἀλείπις ἕξ μναῖς προστάξει· ἐστὶ γὰρ ἴσως καὶ τοῦτο πολὺ τῷ ληψομένῳ ἢ ὀλίγον· Μίλωνι μὲν γὰρ ὀλίγον, τῷ δὲ ἀρχομένῳ τῶν γυμνασίων πολὺ. Ὅμοίως ἐπὶ δρόμον καὶ πάλης· Ο **Αριστοτέλης**, προκειμένου να στηρίξει τις παραπάνω θέσεις του, θα δώσει δύο παραδείγματα ακολουθώντας επαγωγικό συλλογισμό.

α. Το παράδειγμα που αναφέρεται στο αντικειμενικό μέσο είναι αριθμητικό. Αν πάρουμε μια σειρά αριθμών από το 2 έως το 10, το 2 είναι το λίγο, το 10 είναι το πολύ, ενώ μέσο είναι το 6, γιατί, σύμφωνα με τις διδασκαλίες της αριθμητικής, απέχει ίση απόσταση, 4 δηλαδή μονάδες, τόσο από το 2 όσο και από το 10, από τα δύο δηλαδή άκρα. Σ' αυτή δηλαδή την περίπτωση το κριτήριο προσδιορισμού του μέσου είναι ποσοτικό.

β. Το παράδειγμα που αναφέρεται στο υποκειμενικό μέσο αντλείται από τον χώρο του αθλητισμού. Αν για κάποιον αθλητή το φαγητό των δύο μυνων είναι λίγο και το φαγητό των δέκα μυνων είναι πολύ, τότε ο προπονητής δεν θα επιλέξει αναγκαστικά το φαγητό των έξι μυνων, που αντικειμενικά είναι η μεσότητα, γιατί γι' αυτόν τον αθλητή μπορεί να θεωρηθεί μεγάλη μερίδα ή μικρή. Για τον Μίλωνα, που ήταν μεγαλόσωμος και έτρωγε μεγάλες ποσότητες φαγητού, είναι λίγο, ενώ για κάποιον που τώρα αρχίζει να γυμνάζεται, είναι πολύ. Το ίδιο ισχύει και για τους αθλητές του δρόμου ή της πάλης. Παρατηρούμε δηλαδή ότι ο προσδιορισμός του μέσου σχετίζεται με ποιοτικά κριτήρια και μεταβλητούς παράγοντες, όπως η σωματική διάπλαση του αθλητή, ο χρόνος εκγύμνασης και το είδος του αθλήματος.

• Οὕτω δὴ πᾶς ἐπιστήμων τὴν ὑπερβολὴν μὲν καὶ τὴν ἔλλειψιν φεύγει, τὸ δὲ μέσον ζητεῖ καὶ τοῦθ' αἰρεῖται, μέσον δὲ οὐ τὸ τοῦ πράγματος ἀλλὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς: Με το «οὕτω δὴ» ο Αριστοτέλης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κάθε «ἐπιστήμων», ειδικός τεχνίτης -δεν εννοεί εδώ ο Αριστοτέλης ειδικούς επιστήμονες όπως στα μαθηματικά, γιατί αυτοί ασχολούνται με το αντικειμενικό μέσο και όχι το υποκειμενικό- αποφεύγει την υπερβολή και την ἔλλειψη και επιδιώκει και προτιμά («αἰρεῖται») το μέσον που προσδιορίζεται με υποκειμενικά και όχι με αντικειμενικά κριτήρια. Έτσι, ο Αριστοτέλης γενικεύει την πρακτική σημασία της υποκειμενικής μεσότητας και συγχρόνως με το ρήμα «αἰρεῖται» θέτει και το ζήτημα της προαιρέσεως σε σχέση με τη μεσότητα. Στο συμπέρασμα αυτό, καταφεύγοντας και πάλι στην εμπειρία της καθημερινής ζωής, αναφέρει την κοινή διαπίστωση ότι οι τεχνίτες επιδιώκουν το υποκειμενικό μέσον, αυτό που βρίσκεται σε συμφωνία με τις ανάγκες των ανθρώπων. Το μέσον αυτό το επιδιώκουν «ζητεῖ» και το επιλέγουν «αἰρεῖται». Με το δεύτερο ρήμα στο ζήτημα της μεσότητας εισάγεται η ελευθερία της επιλογής και προστίθεται και η ψυχολογική διάστασή του, καθώς συνάγεται ότι η μεσότητα είναι επιλογή που εναπόκειται σε μας να την κάνουμε ή όχι.

Ανασύνθεση των στοιχείων ορισμού της αρετής:

Στις Ενότητες 12 και 13 που ήδη μελετήσαμε, ο Αριστοτέλης έδωσε βασικά γνωρίσματα της ηθικής αρετής, όρισε την έννοια γένους και διερευνά την ειδοποιό διαφορά. Είδαμε, δηλαδή, ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως, αφού συνδέονται με τον εθισμό σε ηθικές πράξεις. Είναι, λοιπόν, η αρετή «ἔξις» που αποκτιέται με μακροχρόνια άσκηση σε ηθικές πράξεις και καθοριστικό ρόλο σ' αυτό παίζει η διδασκαλία. Δεν είναι, όμως, μια οποιαδήποτε «ἔξις», αφού μεγάλη σημασία έχει η ποιότητα των ἔξεων μας. Σ' αυτή την ενότητα προστίθενται τα εξής νέα γνωρίσματα της αρετής:

α. Η αρετή βρίσκεται στο **μέσον**, ανάμεσα δηλαδή στα δύο άκρα, την υπερβολή και την ἔλλειψη.

β. Η αρετή βρίσκεται στο μέσον που προσδιορίζεται με **κριτήρια υποκειμενικά** («πρὸς ἡμᾶς»).

Εδώ, παρατηρούμε ότι ο Αριστοτέλης πλησιάζει τη σχετικοκρατική στάση των σοφιστών απέναντι στα πράγματα, η οποία εκφράζεται με τη φράση του Πρωταγόρα: «Πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν» (= Μέτρο όλων των πραγμάτων είναι ο άνθρωπος, αυτών που υπάρχουν πως υπάρχουν και αυτών που δεν υπάρχουν πως δεν υπάρχουν). Υπάρχει, δηλαδή, ο κίνδυνος να θεωρηθεί ότι το κάθε άτομο προσδιορίζει όπως θέλει, αυθαίρετα την αρετή. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν ισχύει, όπως θα δούμε

παρακάτω, γιατί υπεισέρχεται το κριτήριο του «ὀρθοῦ λόγου», της λογικής, και μάλιστα της λογικής του φρόνιμου ανθρώπου, η οποία διασφαλίζει τη σχετική αντικειμενικότητα στον προσδιορισμό του μέσου. Ο **Αριστοτέλης** με την υποκειμενική μεσότητα σχετικοποιεί το περιεχόμενο των ηθικών αρετών, αλλά δεν οδηγείται στον σοφιστικό σχετικισμό και υποκειμενισμό. Αποδέχεται μάλλον τη σχετικότητα του ηθικού κώδικα και όχι τον σχετικισμό, όπως άλλωστε θα διευκρινίσει παρακάτω, στις επόμενες ενότητες. Η σχετικότητα του ηθικού κώδικα σημαίνει ότι το περιεχόμενο των ηθικών αρετών εξαρτάται από το περιεχόμενο συγκεκριμένων και αντικειμενικών σταθερών μεταβλητών, όπως είναι ο χρόνος, ο σκοπός, η περίσταση κ.λπ. Αντίθετα με τον σχετικισμό του ηθικού κώδικα εννοείται ότι το περιεχόμενο των ηθικών αρετών ορίζεται από το άτομο όπως νομίζει και το συμφέρει κάθε φορά, κυριαρχεί δηλαδή ο υποκειμενισμός.

γ. Η αρετή είναι **προϊόν ελεύθερης βούλησης** του ανθρώπου («τοῦθ' αἰρεῖται»).

δ. Η αρετή προσδιορίζεται με **βάση τη λογική**, τον «ὀρθὸν λόγον» (η άποψη αυτή θα αναλυθεί περαιτέρω στις επόμενες ενότητες). Το στοιχείο αυτό προκύπτει από την αναφορά της λέξης «ἐπιστήμων», ο οποίος επιζητά («ζητεῖ») και επιλέγει («αἰρεῖται») τη μεσότητα ακολουθώντας μια λογική διεργασία.

Ανασυνθέτοντας, λοιπόν, όλα αυτά τα στοιχεία μπορούμε να πούμε ότι:

- Αφού η αρετή είναι μεσότητα που προσδιορίζεται με υποκειμενικά κριτήρια, προκύπτει ότι δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως. Αν συνέβαινε αυτό, δεν θα ίσχυαν όσα αναφέρονται στις Ενότητες 12 και 13. Αν, δηλαδή, ήταν έμφυτο χαρακτηριστικό, δεν θα μεταβαλλόταν, όπως αμετάβλητοι είναι και οι νόμοι της φύσης, και, επομένως, θα προσδιοριζόταν με αντικειμενικά κριτήρια. Επίσης, δεν θα χρειαζόταν ο εθισμός σε ηθικές πράξεις για την κατάκτησή της και οι προσπάθειες των νομοθετών να κάνουν τους πολίτες καλούς μέσω του εθισμού θα ήταν άσκοπες, αφού όλοι θα γεννιόμασταν εκ φύσεως με ή χωρίς την αρετή χωρίς αυτό να μπορεί να μεταβληθεί.

- Είδαμε ότι η αρετή είναι μεσότητα υποκειμενική και προσδιορίζεται από τον ίδιο τον άνθρωπο με μέτρο τον εαυτό του. Επομένως, απαραίτητη προϋπόθεση για τον προσδιορισμό αυτής της μεσότητας είναι η αυτογνωσία, το σωματικό δηλαδή «γνῶθι σαυτόν». Μόνο αν κάποιος γνωρίζει καλά τον εαυτό του και μπορεί να εκτιμήσει τα όριά του, τα θετικά και τα αρνητικά χαρακτηριστικά του, μπορεί να φτάσει στην αρετή και στον προσδιορισμό του μέσου της. Αυτή η διαδικασία, βέβαια, είναι εξαιρετικά δύσκολη και επίπονη και δεν μπορεί να την κάνει μόνος του, αλλά χρειάζεται την κατάλληλη αγωγή.

δ. Πραγματολογικά σχόλια:

- **«μναῖ»:** Η «μναῖ» ήταν νομισματική μονάδα, ισοδύναμη με 100 δραχμές. Όμως, αποτελούσε και μονάδα βάρους και μ' αυτή τη σημασία χρησιμοποιείται στο κείμενό μας. Γενικά, ισοδυναμούσε με περίπου 435 γραμμάρια, αλλά από εποχή σε εποχή και από πόλη σε πόλη το βάρος της διαφοροποιούνταν. Εδώ πρόκειται για την «ἄττικὴ μναῖ» της εποχής του **Αριστοτέλη**.

- **«Μίλων»:** Ήταν μεγάλος αθλητής από τον Κρότωνα, τη γνωστή ελληνική αποικία της Κάτω Ιταλίας. Έζησε τον 6ο π.Χ. αιώνα. Η αρχαιότητα μιλούσε με θαυμασμό για τη μεγάλη του δύναμη και τις ποσότητες φαγητού που καταλάωνε.

- **«ἐπὶ δρόμου καὶ πάλης»:** Εννοούνται συνεκδοχικά οι δρομείς και οι παλαιστές.

- **«πᾶς ἐπιστήμων»:** Ο όρος έχει παρόμοια σημασία με τον όρο «τεχνῖται». Δεν εννοούνται δηλαδή εδώ αυτοί που ασχολούνται με κάποια επιστήμη, όπως τα μαθηματικά, γιατί αυτοί εξετάζουν το αντικειμενικό μέσο. Αντίθετα, εδώ εννοούνται αυτοί που έχοντας κάποιο λογικό κριτήριο επιδιώκουν το υποκειμενικό μέσον.

Παράλληλα κείμενα

Παράλληλο κείμενο 1: Πυθαγορικὰ ἔπη, 25-39

Τα αποκαλούμενα *Χρυσά έπη* είναι μια ολιγόστιχη συλλογή παραγγελμάτων «πρακτικής αρετής», που θεωρείται έργο των νεοπυθαγορείων αντικατοπτρίζοντας την ηθική διδασκαλία του **Πυθαγόρα**. Τα κριτήρια των ηθικών επιλογών και στάσεων ζωής που προτείνει ο συγγραφέας του κειμένου είναι: **α. η ατομική ωφέλεια, β. η προσωπική αξιοπρέπεια, γ. η ευχαρίστηση-ηδονή, δ. η διαφύλαξη της καλής (σωματικής και ψυχικής) υγείας, ε. η αποτροπή-αποφυγή του φθόνου των άλλων, στ. η επιδίωξη και διατήρηση του μέτρου.**

Από τα παραπάνω κριτήρια προβάλλεται ιδιαίτερα η αξία του μέτρου: «το μέτρο είναι άριστο σε όλα». Το «μέτρο» αυτό προσομοιάζει με την «υποκειμενική μεσότητα» του **Αριστοτέλη** (πρβ. «Μην κάνεις άσκοπες δαπάνες, σαν κάποιος που αγνοεί το καλό, αλλά ούτε να είσαι φιλάργυρος»). Ωστόσο, η αριστοτελική μεσότητα συνδέεται με την τελείωση, την ολοκλήρωση του ανθρώπου -διάσταση που δεν υπάρχει στο Παράλληλο κείμενο-, ενώ παράλληλα, έχει σαφώς κοινωνικό-πολιτικό χαρακτήρα, με την έννοια ότι επιδιώκεται και κατακτάται εντός και χάριν της κοινωνίας, της πολιτικής κοινότητας. Αντίθετα, ο **Πυθαγόρας** φαίνεται ότι υιοθετεί μια ατομική ηθική με κύριο στόχο την ευχαρίστηση και την προσωπική ωφέλεια.

Παράλληλο κείμενο 2: Ιωάννης Κασσιανός, Πρὸς Λεόντιον ἡγούμενον

Η «διάκριση» παρουσιάζεται ως χάρισμα που συγκρατεί την ισορροπία στη ζωή του χριστιανού δίνοντας την αίσθηση του μέτρου κι υποδεικνύοντας πότε μπορεί να κάνει κάτι. Έτσι, ο άνθρωπος «της διακρίσεως» καθίσταται άνθρωπος του μέτρου, ικανός να αποφεύγει τα άκρα και να ξεχωρίζει το ορθό επιλέγοντας το αγαθό. Αντίστοιχα, η αριστοτελική μεσότητα διδάσκει στον άνθρωπο να ενεργεί αποφεύγοντας τις υπερβολές και προς τις δύο πλευρές, ενώ η απουσία της γεννά την υπερβολή και κάθε κακό.

Ασφαλώς η χριστιανική «διάκριση» δεν ταυτίζεται με το αριστοτελικό «μέσον». Η αρετή αυτή επιδιώκεται με στόχο την τελείωση-ολοκλήρωση του ανθρώπου, όχι όμως με την αριστοτελική έννοια της ατομικής και συλλογικής ευδαιμονίας, αλλά με πνευματική διάσταση, δηλαδή με τη χριστιανική έννοια της συγκρότησης πνευματικής ζωής και της προσέγγισης του Θεού. Η χριστιανική «διάκριση» εξάλλου επιτυγχάνεται με

διαφορετικό τρόπο σε σχέση με τη θεωρία του **Αριστοτέλη**· συγκεκριμένα, με την τήρηση των θεϊκών εντολών, την προσευχή, την καθαρότητα της καρδιάς, τη μετάνοια, την ταπεινοφροσύνη, την πνευματική καθοδήγηση.